

Marcin Szymański

Nowa podstawa programowa nauczania filozofii a modyfikacja celów dydaktycznych i sposobów ich realizacji

Studia Philosophiae Christianae 50/4, 191-207

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARCIN SZYMAŃSKI

NOWA PODSTAWA PROGRAMOWA NAUCZANIA FILOZOFII A MODYFIKACJA CELÓW DYDAKTYCZNYCH I SPOSOBÓW ICH REALIZACJI

Streszczenie. Artykuł podejmuje problematykę zmian w programie nauczania filozofii, a także wymagań egzaminu maturalnego z filozofii realizowanego do roku 2015, a także wymagań począwszy od roku 2015. Tekst obejmuje porównanie treści wymagań egzaminacyjnych i podstawy programowej nauczania filozofii. Co więcej, zawiera oczekiwane kompetencje uczniów przygotowujących się do egzaminu maturalnego z filozofii. Na koniec znalazły się wskazówki dla nauczycieli, w jaki sposób najefektywniej przygotowywać proces dydaktyczny, by dzięki temu zrealizować treści zawarte w podstawie programowej nauczania filozofii.

Słowa kluczowe: egzamin maturalny z filozofii, nauczanie filozofii, dydaktyka, podstawa programowa nauczania filozofii

1. Dotychczasowa a nowa podstawa programowa nauczania filozofii.
2. Wymagania egzaminacyjne.
3. Zmiana treści kształcenia przedmiotu *Filozofia*.
4. Kryteria oceniania egzaminu maturalnego z filozofii.
5. Uwagi o pracy nauczyciela.

Reforma systemu edukacji ogłoszona Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, opublikowanego w dniu 15 stycznia

2009 r. w Dzienniku Ustaw Nr 4, poz. 17. wprowadzana konsekwentnie od kilku lat, spowodowała znaczącą zmianę miejsca, jakie filozofia jako przedmiot zajmuje w procesie dydaktycznym, wraz ze wszystkimi elementami wyznaczającymi ten proces. Przede wszystkim, filozofia po wielu latach funkcjonowania jedynie jako ścieżka edukacyjna, pojawiła się w siatce nauczanych przedmiotów, choć wciąż w zgoła niekorzystnej sytuacji. Mianowicie uczniowie mają możliwość wybrać ją jako przedmiot nauczany w IV etapie procesu edukacyjnego, jednakże, z racji braku tego przedmiotu na którymkolwiek z wcześniejszych etapów, ich wybór nie może opierać się na świadomości wymagań i roli, jaką filozofia pełni. Jest więc to sytuacja mocno ograniczająca świadomą decyzję, a niejednokrotnie z braku wiedzy, czym filozofia się zajmuje, czy może być ciekawa, przydatna, przypuszczalnie wielu uczniów potencjalnie zainteresowanych filozofią z możliwości takiego wyboru zrezygnuje. Z drugiej strony obecność filozofii i drobniogowo opracowana podstawa programowa staje się narzędziem, dzięki któremu praca z uczniami w szkole może być bardziej celowa, a jej efekty precyzyjniej oceniane.

Artykuł niniejszy jest próbą wskazania najistotniejszych zmian, jakie zostały dokonane w podstawie programowej w zakresie umiejętności uczniów, charakterystyki wymagań i ich krytycznej oceny, a także kompetencji, jakimi winien się charakteryzować nauczyciel prowadzący zajęcia z filozofii, przygotowujący uczniów do egzaminu maturalnego. Zwrócimy uwagę na te elementy, które odróżniają poprzednią maturę od egzaminu maturalnego, który został wprowadzony od roku szkolnego 2014/2015. Drugim zadaniem jest zebranie wniosków wynikających z analizy podstawy programowej i charakterystyki wymagań egzaminacyjnych.

1. STANDARDY WYMAGAŃ A NOWA PODSTAWA PROGRAMOWA NAUCZANIA FILOZOFII

Poprzednia formuła egzaminu maturalnego obejmowała możliwość zdawania egzaminu dojrzałości z filozofii na dwóch poziomach: podstawowym i rozszerzonym. Z racji umiejscowienia w programie

matury filozofii jako przedmiotu do wyboru w chwili, kiedy egzamin z matematyki nie był jeszcze obowiązkowy, każdy z uczniów wybierał jeden przedmiot obowiązkowy, który decydował – podobnie jak egzamin z języka polskiego i języka obcego – o zdaniu lub niezdaniu egzaminu. Tymczasem po wprowadzeniu trzeciego przedmiotu obowiązkowego (matematyki), wszystkie przedmioty, z których zdawano maturę, miały jedynie charakter informacji dla ucznia i ew. uczelni, ale nie decydowały o zdaniu lub niezdaniu tego egzaminu, a wybór dodatkowych przedmiotów był dla ucznia dobrowolny. By ułatwić uczniom wybór stopnia trudności egzaminu, egzamin był przygotowany na poziomie podstawowym i rozszerzonym. Utrzymanie tego stanu (podobnie w odniesieniu do pozostałych przedmiotów do wyboru) właściwie nie miało uzasadnienia, a więc i reforma porządkuje tę sytuację, pozostawiając egzamin na poziomie podstawowym tylko tam, gdzie na tym poziomie przedmiot ten jest uczony. Filozofia może być przez uczniów wybrana wyłącznie na poziomie rozszerzonym, więc i sam egzamin będzie prowadzony wyłącznie na poziomie rozszerzonym.

Wcześniejsza formuła egzaminu zakładała 120 minutowy egzamin na poziomie podstawowym, składający się z testu i analizy krytycznej tekstu źródłowego (wyłącznie spośród fragmentów umieszczonych w wymaganiach egzaminu maturalnego), oraz egzamin na poziomie rozszerzonym, obejmującym test a także napisanie wypracowania i/lub dokonanie analizy krytycznej tekstu źródłowego w czasie 150 minut. Nowy egzamin został wydłużony do 180 minut, ale skupiony jest wokół analizy tekstu źródłowego i przygotowania dłuższej wypowiedzi, najczęściej eseju bądź rozprawki.

W odróżnieniu od poprzedniej matury, nowy egzamin odrzuca więc zupełnie część testową, która była elementem zarówno arkusza maturalnego na poziomie podstawowym, jak i rozszerzonym. Nowa podstawa programowa jest dużo obszerniejsza niż wymagania egzaminacyjne zawarte w *Informatorze Maturalnym z filozofii* i precyzyjnie wyjaśnione w biuletynie maturalnym *Filozofia* Bartosza Przybyła Ołowskiego i Jana Swianiewicza¹. Stąd też, po pierwsze, trudno było-

¹ B. Przybył Ołowski, J. Swianiewicz, *Filozofia*, Warszawa 2009.

by doprecyzować wymagania w tym zakresie w taki sposób, by realnie dać uczniom informację jakiej wiedzy i umiejętności od nich się oczekuje. Z drugiej strony, kiedy mówimy o kompetencjach, jakimi uczeń winien się wykazywać, podstawa programowa zwraca uwagę na problematykę i źródła, natomiast nie precyzuje ostatecznie jakie pojęcia, cytaty, fragmenty są kanoniczne. W tym kontekście akurat encyklopedyczna wiedza powielająca schematy i w rzeczywistości mająca charakter odtwórczy, ma się nijak do zajmowania się filozofią sensu *stricto*, stąd refleksja nad rolą testu wydaje się uzasadniona. Ten sam element na poziomie rozszerzonym w zupełności się nie bronił, więc mając na uwadze pozostawienie egzaminu wyłącznie na poziomie rozszerzonym test słusznie został wyrzucony z programu. W to miejsce na poziomie rozszerzonym odnajdujemy analizę tekstów źródłowych, która dotychczas była elementem części drugiej arkusza na poziomie podstawowym, lub jako część arkusza na poziomie rozszerzonym. Analiza tekstu lub tekstów źródłowych nie jest czymś nowym w ramach egzaminu maturalnego, ale tym razem największą nowością jest to, że do analizy może być wykorzystany dowolny tekst źródłowy, zarówno filozoficzny, jak i pozafilozoficzny.

Pierwsze egzaminy maturalne z filozofii na poziomie rozszerzonym w części drugiej arkusza zawierały tylko analizę tekstu źródłowego za 30 punktów, następnie pojawiły się arkusze dzielące część drugą na analizę krytyczną ocenianą na maksimum 15 punktów i wypracowanie warte kolejne 15 punktów. Od kilku lat we wszystkich arkuszach na poziomie rozszerzonym obecne było wyłącznie wypracowanie w części drugiej, a analiza krytyczna tekstu źródłowego pojawiała się jedynie w arkuszach na poziomie podstawowym.

W uprzedniej formule egzaminu maturalnego część testowa stanowiła 40% maksymalnej liczby punktów możliwych do zdobycia, zarówno na poziomie podstawowym, jak i rozszerzonym. Jak wcześniej zaznaczono, za część drugą można było zdobyć 30 punktów, czyli 60%, z czego całość na poziomie podstawowym obejmowała analizę tekstu źródłowego z listy lektur obowiązkowych, natomiast część rozszerzona bądź obejmowała 15 punktów (30%) za analizę tekstu źródło-

wego i 15 punktów (30%) za wypracowanie, bądź 30 punktów (60%) za wypracowanie. Obecnie obowiązująca podstawa programowa dzieli arkusz według innego podziału: 25 punktów (50% możliwych do zdobycia punktów) stanowi analiza tekstu źródłowego lub więcej niż jednego tekstu źródłowego, pozostałe 25 punktów (50%) można uzyskać za część drugą arkusza, czyli za udzielenie rozszerzonej odpowiedzi, esej, wypracowanie. Pokazuje to dobitnie, że czynnikami, wokół których skupiona jest ocena ucznia, jest jego umiejętność podejmowania polemiki, analizy i swobodnego korzystania z treści, które wymagają zdolności posługiwania się analizą i interpretacją, w zdecydowanie mniejszym stopniu odtwarzaniem encyklopedycznej wiedzy.

2. WYMAGANIA EGZAMINACYJNE

Różnicę między starą a nową maturą widać najlepiej, kiedy spróbujemy skupić się na wymaganiach egzaminacyjnych, porównując ich wskazania. Wymagania bowiem zmieniają się w sposób znaczący i jest to ściśle powiązane z elementami arkusza, które analizowano powyżej. Dotychczasowe wymagania pogrupowane były w trzy bloki: wiadomości i rozumienie, korzystanie z informacji oraz blok odnoszący się do tworzenia informacji. Obowiązujący dokument nie skupia się na takim podziale, a jedynie na elementach praktycznej umiejętności analizowania tekstów filozoficznych i pozafilozoficznych, na interpretacji tekstów źródłowych i ich rekonstrukcji, w końcu na umiejętności tworzenia wypowiedzi. Znajdziemy więc w poprzednich standardach wymagania egzaminacyjne obejmujące:

1. *Wiadomości i rozumienie*, gdzie mowa jest o znajomości i rozumieniu pojęć, problemów i tez, podstawowych koncepcji i fragmentów dzieł filozofów europejskich (poziom podstawowy) i amerykańskich (poziom rozszerzony), nurty i stanowiska filozofii współczesnej. Jak bardzo jest to okrojony materiał, może zobaczyć każdy przeglądający arkusze maturalne z ostatnich lat, jak często materiał ten wymuszał powtórzenia, powielanie treści.

2. *Korzystanie z informacji*, czyli wykorzystywanie swojej wiedzy na temat filozofii do analizy krytycznej tekstów źródłowych, przy

czym teksty źródłowe do analizy obejmowały wyłącznie pozycje z listy zaproponowanych fragmentów, których jak na wymagania egzaminu maturalnego jest bardzo mało.

3. *Tworzenie informacji*, a więc umiejętność tworzenia spójnego tekstu obejmującego krytyczną analizę tekstów źródłowych. W ostatnich latach pojawiły się także próby konstruowania tematów wypracowań bez obudowy, czyli bez pytań pomocniczych, wskazujących uczniowi kroki postępowania przy pisaniu pracy.

Tymczasem aktualna podstawa programowa, jeżeli chodzi o wymagania, obejmuje jedynie analizę, interpretację i tworzenie wypowiedzi. Kryterium to zresztą pojawia się zarówno we wcześniej poddanej konsultacji propozycji podstawy programowej prof. A. Groblera, jak i w ostatecznie przyjętej wersji. Możemy w wyjaśnieniu przeczytać, że uczeń ma przede wszystkim umiejętnie posługiwać się wiedzą i kompetencjami filozoficznymi a kluczowymi „otwieraczami” są umiejętności rozpoznawania i rozumienia, argumentowanie i kontrargumentowanie, porównywanie, stawianie pytań, porównywanie rozwiązań. Mamy więc całą listę umiejętności, w ramach których uczeń może swobodnie decydować, jakie koncepcje, fragmenty tekstów, stanowiska uzna za przydatne w rozwiązywaniu konkretnych problemów. Oczywiście nie daje to uczniowi pełnej swobody w wyborze treści, jednakże poza analizą tekstów źródłowych i związanymi z nimi pytaniami zamkniętymi i półotwartymi, to uczeń może wybrać np. do porównania tekst i koncepcję, która szczególnie przypadła mu do gustu, którą rozumie, czy wreszcie, którą omawiał z nauczycielem na zajęciach.

Jeżeli szczegółowo przeanalizujemy treści wymagań egzaminacyjnych, to zauważymy, że zupełnie brakuje w nich tych, dotyczących znajomości pojęć czy encyklopedycznej wiedzy, której zasadność została zakwestionowana i w związku z tym zniknęła z egzaminu. Elementy związane z korzystaniem z informacji zostały rozbudowane i przereklamowane, tak by obszerniej wskazywały zakres oczekiwań wobec uczniów.

We wcześniejszych wymaganiach można było odnaleźć następujące elementy:

Zdający zna i rozumie:

- podstawowe pojęcia, problemy i tezy,
- główne nurty i stanowiska filozofii współczesnej.

Zdający umie wykorzystać nabytą wiedzę filozoficzną do krytycznej analizy:

- rekonstrukcji zawartych w nich problemów, tez i argumentacji,
- dyskusji z wyrażonymi w nich poglądami.

Zdający potrafi:

- zapisywać w zwartej formie wyniki krytycznej analizy tekstu filozoficznego.

Tymczasem w wymaganiach nowej podstawy programowej możemy wyczytać:

Sprawdzenie umiejętności:

- odbioru wypowiedzi i zawartych w nich informacji;
- analizy i interpretacji tekstów filozoficznych;
- krytycznej analizy tekstu filozoficznego;
- odróżniania informacji od opinii;
- konfrontowania poglądów autora analizowanego tekstu z innymi poglądami – podobnymi lub przeciwstawnymi;
- tworzenia wypowiedzi².

Samo przywołanie nie jest być może tak wyraziste, jednak kiedy porównamy treści obu wymagań egzaminacyjnych różnica wydaje się zasadnicza. Mówiąc prościej, ilość i zakres wymagań w przypadku standardów egzaminacyjnych, a także nowej podstawy programowej znacznie różnią się między sobą. Listę wymagań standardów egzaminacyjnych można zawrzeć na dwóch stronach, natomiast podstawa programowa, która jest suchym wymianianiem treści okraszonych listą lektur, liczy w 4. tomie podstaw programowych MEN niemal 10 stron³.

Właśnie więc w kontekście wymagań, które powinien przyswoić maturzysta, dokonała się największa zmiana. Pojawiła się w pełnym

² Tamże.

³ *Podstawa programowa z komentarzami, t. 4: Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, Warszawa 2009.

znaczeniu podstawa programowa, która nie jest jedynie elementem wymagań egzaminacyjnych.

Tym niemniej nie widać w niej wyjaśnienia celu wprowadzenia filozofii i roli, jaką ma spełniać edukacja filozoficzna w szkole. Takiego uzasadnienia możemy się doszukiwać w zalecanych warunkach i sposobach realizacji⁴, ale prócz sposobu, w jaki autorzy proponują realizować treści nauczania, trudno o znalezienie odpowiedzi, jakiego efektu po zajęciach z filozofii możemy się spodziewać. A więc z jednej strony mamy dokument, który całościowo ujmuje kwestię nauczania filozofii⁵, z drugiej nie mamy wyjaśnionej misji, jaka przyświeca pojawieniu się filozofii w czwartym etapie edukacji, wizji, która ma być realizowana, czy wreszcie roli, jaką filozofia ma spełniać będąc umieszczona w bloku przedmiotów społecznych, co jest bez wątpienia zasługą prof. Adama Groblera. Jakkolwiek podstawa programowa przygotowywana przez prof. Adama Groblera uzasadniała takie umiejscowienie, z ambicjami na umieszczenie filozofii w grupie przedmiotów ścisłych, to obecnie przyjęta podstawa programowa już takiego kierunku nie uzasadnia, a i społeczna rola jest raczej życzeniowa, niż realnie uzasadniona. Nawet jeśli podstawa programowa jest spójna w dążeniu do objęcia całego dorobku filozofii, to niestety w gruncie rzeczy pozostała tylko zapisem lektur i dziedzin filozoficznych, ale także zapisem bardzo rozbudowanego zarysu filozofii, którą przyswoić winien uczeń. Jeżeli miało to na celu kompletne przedstawienie filozofii, to odnoszę wrażenie, że autorom marzą się uczniowie poświęcający całą swoją uwagę filozofii, podczas gdy takiej roli raczej należy oczekiwać od studentów studiów filozoficznych.

By nie być gołosłownym, w zalecanych warunkach i sposobach realizacji⁶ podstawy programowej nauczania filozofii możemy prze-

⁴ *Informator o egzaminie maturalnym z filozofii od roku szkolnego 2014/2015*, Warszawa 2013, 148.

⁵ Przez całościowy rozumiem obejmujący zarówno wymagania maturalne, jak i treści nauczane w procesie realizacji podstawy programowej.

⁶ *Informator o egzaminie maturalnym z filozofii od roku szkolnego 2014/2015*, dz. cyt., 148.

czytać, że program można realizować w formie chronologicznej, tak jak ułożona jest podstawa programowa, lub problemowej. Możemy także przeczytać, że należy zwrócić uwagę na związki w filozofii, a także na związki treści filozoficznych z elementami kultury, wszystko to przy wykorzystaniu umiejętności argumentacji, retoryki i logiki. Tymczasem same treści kształcenia próbują objąć klasycznie w Polsce rozumiany kanon filozofii, który od kilkudziesięciu lat jest powielany w procesie kształcenia studentów filozofii, a zatem podstawa programowa nie próbuje zdefiniować czego od filozofii w szkole oczekujemy, tym bardziej jeśli uczniowie uczęszczający na filozofię mogą wcale nie być zainteresowani filozofią jako samodzielną dziedziną. Może być dla nich bowiem tylko poszukiwaniem odpowiedzi na ich codzienne problemy, egzystencjalne pytania, czy po prostu jako wsparcie dla innych interesujących ich dziedzin, czy to społecznych, jak prawo, polityka, czy to przyrodniczych, jak biologia, fizyka. W tej sytuacji podstawa programowa jawi się jako przeładowana, obejmująca treści hermetyczne i obecne tam tylko ze względu na tradycję, czy jak kto woli, przyzwyczajenie.

3. ZMIANA TREŚCI KSZTAŁCENIA PRZEDMIOTU FILOZOFIA

Dla pełniejszego obrazu zmian i zakresu należałoby porównać zatem treści kształcenia. Warto zwrócić uwagę na zestaw tekstów źródłowych, nad którymi powinien się pochylić nauczyciel wraz z uczniem.

W standardach wymagań było to zaledwie 10 fragmentów tekstów lektur obowiązkowych, każda od 5 do 14 stron.

Lista lektur obowiązkowych w standardach wymagań egzaminacyjnych (fragmenty) ⁷	Lista lektur przyjętej podstawy programowej w cz. I „Filozofia starożytna i średniowieczna” (fragmenty) ⁸
<p>W. Tatarkiewicz, <i>Droga do filozofii</i>;</p> <p>R. Swinburne, <i>Czy istnieje Bóg?</i>;</p> <p>B. Russell, <i>Problemy filozofii</i>;</p> <p>J. M. Bocheński, <i>Ku filozoficznemu myśleniu. Wprowadzenie do podstawowych pojęć filozoficznych</i>;</p> <p>K. Ajdukiewicz, <i>Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania. Metafizyka, Zagadnienia źródła poznania</i>;</p> <p>R. Ingarden, <i>O naturze ludzkiej</i>;</p> <p>J-P. Sartre, <i>Egzystencjalizm jest humanizmem</i>;</p> <p>T. Kotarbiński, <i>Zagadnienia etyki niezależnej</i>;</p> <p>K. Wojtyła, <i>Etyka niezależna w świetle idei sprawiedliwości</i>;</p> <p>W. Tatarkiewicz, <i>Dzieje sześciu pojęć</i>⁹</p>	<p>Platon, <i>Państwo, Menon, Uczta, Obrona Sokratesa</i>;</p> <p>Sekstus Empiryk, <i>Zarysy Pirrońskie</i>;</p> <p>Arystoteles, <i>Metafizyka, Etyka nikomachejska, Polityka</i>;</p> <p>Epikur, <i>List do Menoikeusa</i>;</p> <p>Epiktet, <i>Diatryby</i>;</p> <p>Aureliusz Augustyn, <i>Wyznania</i>;</p> <p>Anzelm z Canterbury, <i>Proslogion</i>;</p> <p>św. Tomasz z Akwinu, <i>Summa teologii</i>.</p>

Do tego uczeń powinien zapoznać się z 10 fragmentami klasyków filozofii zwykle o podobnej objętości jak lektury obowiązkowe. Oba porównywane dokumenty obejmują taką listę zalecanych lektur, których znajomość może stanowić podstawę do analizy krytycznej, czy odwoływania się do klasycznych koncepcji filozoficznych:

⁷ B. Przybył Ołowski, J. Swianiewicz, dz. cyt.

⁸ *Informator o egzaminie maturalnym z filozofii od roku szkolnego 2014/2015*, dz. cyt., 148.

⁹ B. Przybył Ołowski, J. Swianiewicz, dz. cyt.

Lista fragmentów wybranych klasyków filozofii w standardach wymagań egzaminacyjnych ¹⁰	Odwołania do koncepcji filozoficznych następujących filozofów i nurtów w filozofii ¹¹ wg Podstawy programowej przedmiotu filozofia ¹²
<p>Platon, O miłości – <i>Uczta</i>;</p> <p>Arystoteles, O przyjaźni – <i>Etyka Nikomachejska</i>;</p> <p>Św. Tomasz z Akwinu, <i>O Bogu, czy Bóg jest – Suma teologiczna</i>;</p> <p>René Descartes (Kartezjusz), <i>O naturze umysłu ludzkiego. Że jest on bardziej znany niż ciało</i>;</p> <p><i>Medytacje o pierwszej filozofii</i>;</p> <p>David Hume, <i>O wolności i konieczności – Badań dotyczące rozumu ludzkiego</i>;</p> <p>Immanuel Kant, <i>Przejście w zakresie moralności od pospolitego poznania rozumowego do poznania filozoficznego – Uzasadnienie metafizyki moralności</i>;</p> <p>John Stuart Mill, <i>Co to jest utylitaryzm? – Utylitaryzm</i>;</p> <p>Friedrich Nietzsche, <i>O nadczłowieku i ostatnim człowieku – Tako rzecze Zaratustra; Książka dla wszystkich i dla nikogo, Przedmowa Zaratustry</i>;</p> <p>Willard Van Orman Quine, <i>Granice wiedzy – Granice wiedzy i inne eseje filozoficzne</i>.</p>	<p>Parmenides;</p> <p>Stoicyzm;</p> <p>Heraklit;</p> <p>Demokryt;</p> <p>Sokrates;</p> <p>Sofiści;</p> <p>Pitagoras;</p> <p>Bhagavadghita;</p> <p>Buddyzm;</p> <p>Lao-Tsy;</p> <p>Biblia;</p> <p>Awicenna;</p> <p>Majmonides.</p>

¹⁰ Tamże.

¹¹ Zestawienie obejmuje wyłącznie odwołania w Podstawie programowej w części pierwszej – filozofia starożytna i średniowieczna.

¹² *Informator o egzaminie maturalnym z filozofii od roku szkolnego 2014/2015*, dz. cyt., 148.

W całej podstawie programowej znajdziemy kilkakrotnie więcej wymaganych tekstów źródłowych aniżeli w wymaganiach egzaminacyjnych egzaminu maturalnego realizowanego do roku 2015 i z jednej strony należy zapisać to na plus nowej podstawy programowej, zwłaszcza kiedy nauczycielowi dano 240 godzin zajęć w cyklu dwuletnim. Trudno wyobrazić sobie pracę przez dwa lata opierając się na kilkunastu krótkich fragmentach – choć w ramach matury międzynarodowej (IBO) zakłada się dogłębne opracowywanie pojedynczych pozycji w cyklu dwuletnim – to jednak poszerzenie tego zestawu na pewno daje więcej możliwości kształtowania realizowanego materiału przez nauczyciela. Drugą zaletą jest sam egzamin maturalny – trudno byłoby po raz kolejny odwoływać się do wyjątkowo ograniczonego zestawu źródeł przygotowując arkusze egzaminacyjne. Brak sprecyzowania, jakie konkretnie fragmenty wskazanych pozycji należy omówić powoduje także, iż sam egzamin musi zakładać powierzchowną znajomość proponowanych do analizy fragmentów, co otwiera przed uczniem możliwości interpretacyjne, a także zwiększa wymagania dla autorów zadań egzaminacyjnych i egzaminatorów oceniających prace uczniów.

4. KRYTERIA OCENIANIA EGZAMINU MATURALNEGO Z FILOZOFII

Ostatnim elementem szczególnie ważnym, gdy chodzi o zmiany w egzaminie maturalnym z filozofii, są kryteria oceniania. Porównanie zapisów mieszczących się w starych kryteriach oceniania i tych charakteryzowanych przez kategorię uzasadnienia stanowiska jest zadaniem karkołomnym. Uprzednie wymagania promowały wyłącznie rekonstrukcję – odtwarzanie treści tekstów źródłowych i prawidłowe posługiwanie się terminologią. Tymczasem nowa podstawa programowa nagradza szczególnie umiejętne posługiwanie się argumentacją i kontrargumentacją, przy czym argument z autorytetu nie stanowi najwyższej ocenianej formy dowodzenia. Pokazuje to jak zupełnie inne zadania stawiane są przed uczniami, nauczycielami a także egzaminatorami sprawdzającymi i oceniającymi prace maturalne.

Szczególnie ważnym jest wskazanie obszarów, które choćby przez swoje określenie sugerują w jakim kierunku zaszyły zmiany. Po pierwsze, część druga arkusza maturalnego, obejmuje nie 30 punktów (60%) jak dotychczas, ale 25 punktów (50%). W obu zestawieniach kryteriów oceniania na 18 punktów wyceniono wartość zawartości merytorycznej (egzamin maturalny do 2015 r.) czy uzasadnienia stanowiska (egzamin maturalny od 2015 r.). Natomiast w samej treści tych dwóch elementów zachodzi radykalna zmiana. W poprzednich wymaganiach aż na 9 punktów oceniono wartość logiki wywodu, co w największym stopniu straciło na wartości, ale tylko pozornie, ponieważ elementy tam się wcześniej znajdujące pojawiają się w sformułowaniu stanowiska (za 3 punkty), oraz w pozostałych elementach kryteriów oceniania. Poprawność językowa traci jeden punkt (z trzech na dwa), ale wyselekcjonowana została kompozycja pracy, która także mieściła się wcześniej w logice wywodu. Całość jednak podejmuje w zupełnie odmienny sposób kwestię oceniania wypowiedzi uczniów, więc ostatecznie warto szczegółowo przeanalizować kryteria oceniania, zwłaszcza te zamieszczone w *Informatorze o egzaminie maturalnym z filozofii od roku szkolnego 2014/2015*¹³. Na szczególną uwagę zasługuje wyróżnienie zadań, jakie stoją przed zdającym egzamin maturalny w drugiej części arkusza:

Wypowiedź pisemna (wypracowanie) zdającego oceniana jest w następujących kategoriach:

- umiejętność logicznego rozumowania (argumentowania),
- umiejętność skonstruowania przejrzystej i logicznej, spójnej wewnętrznie wypowiedzi według przyjętej koncepcji pracy,
- umiejętność posługiwania się filozoficzną terminologią,
- właściwe wykorzystanie wiedzy filozoficznej (zawartość merytoryczna),
- kompozycja, komunikatywność i poprawność języka¹⁴.

Elementem, który w przyjętych kryteriach oceniania wysuwa się na pierwszy plan, jest umiejętność argumentowania i kontrargumentowa-

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, 12.

nia. Za wyjątkiem podpunktu e), każdy z tych elementów odwołuje się do umiejętności argumentowania i kontrargumentowania:

Kryteria oceniania wypracowania z filozofii:

II Uzasadnienie stanowiska (18 punktów):

a) Adekwatne (3 punkty):

– Uzasadnienie jest bezpośrednio odniesione do stanowiska (wszystkie argumenty wiążą się ze stanowiskiem i przyjętym sposobem rozwiązania problemu). (3 punkty)

– Luźny związek uzasadnienia ze stanowiskiem – zdający dostarcza argumentów w sprawie drugorzędnych elementów przyjętego rozwiązania problemu. (1 punkt)

b) Trafne (4 punkty):

– Uzasadnienie poprawne zawierające argumenty za przyjętym rozwiązaniem problemu i przeciw przyjętemu rozwiązaniu – kontrargumenty (argumenty zgodne oraz logicznie poprawne za przyjętym rozwiązaniem problemu i przeciw przyjętemu rozwiązaniu).

Odwołania do wiedzy nie zawierają błędów rzeczowych i logicznych. (4 punkty)

– Uzasadnienie na ogół poprawne zawierające argumenty za przyjętym rozwiązaniem problemu i przeciw przyjętemu rozwiązaniu (poprawne oraz na ogół logiczne). Nieliczne usterki rzeczowe i jeden błąd logiczny. (3 punkty)

– Na ogół poprawne argumenty tylko za przyjętym rozwiązaniem problemu. Nieliczne usterki rzeczowe i jeden błąd logiczny. (2 punkty)

– Argumenty błędne. Rozumowanie zawiera sądy wzajemnie sprzeczne, zawiera rozumowania *non sequitur*. Liczne błędy rzeczowe (w tym rażące) i logiczne. (1 punkt)

c) Pogłębione (4 punkty):

– Rozbudowana argumentacja i kontrargumentacja. Zdający posługuje się więcej niż 1 argumentem za swoim stanowiskiem i więcej niż 1 argumentem podważającym stanowisko; rozpatruje problem z więcej niż 1 punktu widzenia). Argumenty są ważne (istotne), ich wprowadzenie uzasadnione jest przez zdającego. Swobodne posługiwanie się wiedzą i terminologią filozoficzną. (4 punkty)

– Argumentacja zrównoważona – zdający posługuje się przynajmniej 1 ważkim argumentem i 1 kontrargumentem. Uzasadnienie argumentacji wystarczające dla zrozumienia stanowiska zdającego. Sporadyczne użycie pojęć filozoficznych. (3 punkty)

– Argumentacja wąska – zdający przywołuje jedynie argumenty, a brak kontrargumentów lub odwrotnie. Uzasadnienie argumentacji ogólnikowe. Pojedyncze użycie pojęć filozoficznych lub ich brak. (2 punkty)

– Argumentacja wąska – zdający przywołuje jedynie argumenty, a brak kontrargumentów lub odwrotnie. Argumenty lub kontrargumenty nieistotne (drugorzędne). Uzasadnienie powierzchowne (infantylnie). (1 punkt)

d) Krytyczne (4 punkty):

– Uzasadnienie obejmuje analizę krytyczną argumentów i kontrargumentów, zdający rozważa racje przemawiające na rzecz danych argumentów i uzasadnia wprowadzenie kontrargumentów. (4 punkty)

– Analiza krytyczna obecna, ale w stopniu niewystarczającym, np. bez uzasadnienia kontrargumentacji. (2 punkty)

e) Nawiązania do innych dziedzin kultury (3 punkty):

– Zdający swobodnie nawiązuje/ wykazuje związek między filozofią a innymi dziedzinami kultury (literaturą, sztuką). (3 punkty)

– Zdający w niewielkim stopniu nawiązuje do innych dziedzin kultury. (2 punkty)¹⁵

5. UWAGI O PRACY NAUCZYCIELA

Kluczową kwestią staje się taka praca z uczniami w ramach realizowania podstawy programowej, by prace uczniów w jak najmniejszym stopniu były ich opiniami na tematy proponowane w zadaniach rozszerzonej odpowiedzi. Praca z tekstami, analizy i wreszcie umiejętność konstruowania spójnej wypowiedzi winny stać się dla uczniów okazją do formułowania konsekwentnego zapisu rozstrzygnięcia problemów filozoficznych za pomocą argumentacji i kontrargumentacji.

¹⁵ Tamże, 13–14.

Konsekwencją omówionych wcześniej zmian w egzaminie maturalnym są zmieniające się równoległe zadania stawiane przed nauczycielem. Na plan dalszy schodzą umiejętności i wiedza encyklopedyczna, elementy charakterystyczne dla przygotowań do rozwiązywania testów. Wypracowywanie takich umiejętności u uczniów, jak choćby posługiwanie się słownictwem filozoficznym również można wskazać jako konsekwencję procesu dydaktycznego, a nie jego cel.

Pozostaje więc skupić uwagę na bardzo wnikliwym przeanalizowaniu podstawy programowej i przygotowaniu procesu dydaktycznego, który z jednej strony będzie uporządkowaniem tegoż procesu, z drugiej dobraniem tekstów źródłowych i wpleceniem ich w tryb pracy z uczniami.

Po drugie, zadaniem nauczyciela jest wykorzystanie tekstów źródłowych do dwóch celów – jako podstawy wyjaśniania omawianych zagadnień, z drugiej zaś strony do dokonywania rozbioru tych tekstów, przeprowadzenie z uczniami krytycznej analizy tekstów. Nie możemy przy tym zapominać, że należy wykorzystywać również teksty pozafilozoficzne, co warto jest wyjątkowego podkreślenia. Jak formułuje to *Informator*, „W szczególności zadania w arkuszu maturalnym z filozofii na poziomie rozszerzonym mają na celu sprawdzenie umiejętności (...) filozoficznej analizy i interpretacji tekstów pozafilozoficznych”¹⁶, których charakteryzowanie i omawianie może wskazywać inne wyjaśnienia.

Wreszcie po trzecie pozostaje przed nauczycielami filozofii zadanie, z którym edukacja w Polsce nie poradziła sobie od wielu lat – umiejętności tworzenia spójnych, logicznych i opartych na argumentacji wypowiedzi pisemnych. Szczególnym w moim mniemaniu jest problem formułowania wniosków wypływających z przeprowadzonej argumentacji, o czym mnie przekonują moje własne doświadczenia z pracy w szkole. Nauczenie świadomego stosowania argumentowania i kontrargumentowania, jako powiązanego procesu (oceniając egzaminy maturalne z filozofii niejednokrotnie można znaleźć argumenty za omawianą tezą i „kontrargumenty”, będące w rzeczywistości argumen-

¹⁶ Tamże, 9.

tami przeciw tezie, ale dotyczącymi innych zagadnień) i wyciąganie z tego wniosków, które logicznie wynikają, a nie są wyłącznie bliższe autorowi, jest wciąż wyzwaniem dla nauczycieli filozofii – większym niż w przypadku innych przedmiotów.

BIBLIOGRAFIA

Informator o egzaminie maturalnym z filozofii od roku szkolnego 2014/2015, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa 2013.

Podstawa programowa z komentarzami, t. 4: Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2009.

Przybył Ołowski B., Swianiewicz J., *Filozofia*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa 2009.

THE NEW PHILOSOPHY COURSE PROGRAM VERSUS THE PURPOSES OF DIDACTIC MODIFICATIONS AND WAYS OF THEIR REALIZATION

Abstract. The article comprises the changes in the philosophy course program and philosophy matriculation examination requirements that were fulfilled up until 2015, and those, which will be fulfilled from 2015 onwards. This paper compares the differences between examination requirements and the philosophy course program. Moreover, it contains skills expected of students preparing for the philosophy matriculation examination. Finally, advice on the most effective didactic methods is included, which may help teachers meet the requirements of the philosophy course program.

Keywords: philosophy matriculation examination, philosophy teaching, didactics, philosophy course program